

МІСТОБУДУВАННЯ, РАЙОННЕ ПЛАНУВАННЯ, ЛАНДШАФТНА АРХІТЕКТУРА

УДК 72.03:711.4 “1920–1940”

І. В. Литвинчук¹, Н. О. Рязанова²

ТИРАСПОЛЬ ЯК “ІДЕАЛЬНЕ СОЦМІСТО”: ТРАНСФОРМАЦІЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ УТОПІЙ МІЖВОЄННОГО ЧАСУ

*Національний університет “Львівська політехніка”,**¹кафедра архітектури та реставрації,**²кафедра архітектурного проектування та інженерії*

© Литвинчук І. В., Рязанова Н. О., 2019

<https://doi.org/10.23939/sa2019.01.106>

Проаналізовано в натурі та за допомогою історичної картографії історичні ареали забудови міжвоєнного часу в Тирасполі під час його перебування у статусі столиці Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки у складі України та виявлено два основних періоди у розвитку міста. З'ясовано, які чинники відігравали роль у формуванні архітектурного середовища окресленого періоду. За допомогою іконографії розроблено графічні реконструкції первісного вигляду громадських та житлових будівель.

Ключові слова: Тирасполь, МАРСР, конструктивізм, постконструктивізм, пролетарська класика, авангардизм.

Вступ

У 1930 р. побачила світ книжка тодішнього заступника наркома Просвіти СРСР, архітектора та теоретика містобудування М. Мілютіна “Соцмісто. Проблема будівництва соціалістичних міст” (Мілютин, 1990), де він підсумував творчі наробки радянської архітектури першого післяреволюційного десятиріччя. В цей самий час Тирасполь стає столицею створеної у 1924 р. Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (далі – АМРСР) у складі радянської України. Це місто має нетривіальну містобудівну біографію, незважаючи на свій молодий вік. Засноване у 1792 р. на місці колишньої молдавської колонії “Стара Суклея”, воно швидко розвинулося на початку ХХ ст. як повітове місто. Політичні умови, які надали поштовх розбудові міста у міжвоєнний час, відбилися на архітектурному середовищі центральної частини. Все це відбувалось на тлі зміни архітектурних течій – від революційно нового авангардизму до повернення у неокласику.

Актуальність дослідження

Радянський період історії Тирасполя займає майже її половину, що формує значний пласт ідентичності міста. Тенденції архітектури міжвоєнного часу сформували цілісні містобудівні ансамблі у центрі міста, однак об'єкти культурної спадщини тої епохи включено до реєстру пам'яток точково, без визначення меж цілісного історичного ареалу. У свідомості місцевих мешканців не існує інтегрованого сприйняття цієї забудови як єдиного містобудівного комплексу та його історико-культурної цінності – усьому причиною є мала вивченість об'єкта дослідження.

Мета дослідження

Визначити історичний ареал міжвоєнної забудови Тирасполя, прослідкувати взаємозв'язок його архітектурного розвитку з панівною на той момент ідеологічною підосною та впливовими архітектурними школами, виокремити основні періоди формування міжвоєнної архітектури Тирасполя.

Аналіз попередніх досліджень

Дослідження міжвоєнної української архітектури зустрічається у працях Б. С. Черкеса (2008), С. М. Лінди (2012), докладно це описала Крейзер (2004) у своїй дисертації, трактуючи пануючий тоді стиль як “ар-деко”. Проте проблематика детермінації архітектурних течій міжвоєнного часу залишається відкритою. Фундаментальні праці радянській архітектурі цього часу присвятили Іконніков (2012) та Селіванова (2009). Автори дотримуються періодизації радянської архітектури довоєнного часу, яку запропонував Хан-Магомедов (1996), як буде видно далі; вона вичерпно і надзвичайно точно характеризує все те, що відбувалося у архітектурі Тирасполя, тоді як поняття “ар-деко” занадто загальне, охоплює період від 920-х до 50-х років ХХ ст., і, крім того, асоціюється із західною архітектурою та мисцетвтом. Працею, де найдетальніше висвітлено архітектуру саме Тирасполя означеного періоду, сьогодні є кандидатська дисертація А. В. Кузя (1985) “Становление Молдавской Советской архитектуры”, більш узагальнено це подано у книзі “Градостроительство Молдавии XIX–XX вв.” під авторством генерального архітектора повоєнного Тирасполя В. Ф. Смірнова (1975). У своїх дослідженнях А. В. Кузь дає деталізованішу характеристику всіх типів будівель міжвоєнного Тирасполя, яким присвячені окремі розділи: житлова, промислова, громадська забудови. Він згадує і спирається на низку праць інших молдавських дослідників (З. В. Мойсеєнко, Е. А. Богнібов, І. С. Ельтман та ін.). Але варто пам’ятати про те, що згадані дослідження були виконані й вийшли в світ під впливом ідеології свого часу, і тому вимагають ретельного переосмислення.

Виклад основного матеріалу

Передумови містобудівного розвитку

Перший генеральний план Тирасполя (рис. 1) розробив голландський військовий інженер-фортифікат Франц де Волян у 1792 р. на замовлення російської імперської влади і мав цілком логічну структуру. Це була прямокутна мережа вулиць, зорієнтованих чітко по сторонах світу. Головним центром мала стати площа, яка становила 14 десятин. Крім загальноміського центру існувало три районних, зокрема дві площі у вигляді незабудованих кварталів (на плані: північна та південна частини, рис. 1). Ця система мала істотний недолік, а саме – при периметральній забудові кварталів (яку було здійснено), будинки з північною орієнтацією мали недостатню інсоляцію, а з південною – пересичені сонячним випромінюванням (враховуючи клімат регіону). Тому при розбудові нового району у східній частині міста у міжвоєнні роки прямокутну мережу вулиць нових районів було повернуто на 45° – паралельно Суклейському шосе. Проте в центральній частині реконструкція планування не здійснювалась і нові будинки вписувались у наявний містобудівний каркас кін. XVIII–XIX ст., відповідно, маючи ту ж саму проблему.

Перший радянський генплан Тирасполя розроблено у 1937 р. (архітектор Д. Пилипенко, інженер І. Корнет – співробітники АПУ м. Київ). Тоді вже було збудовано багато об’єктів без чіткого визначення функціональних зон та дотримування основних концепцій соцієміста – серед житлової забудови повстали два консервних заводи ім. 1 Травня та П. Ткаченка, а житлові та адміністративні будинки мозаїчно вкраплялись у наявну містобудівну тканину.

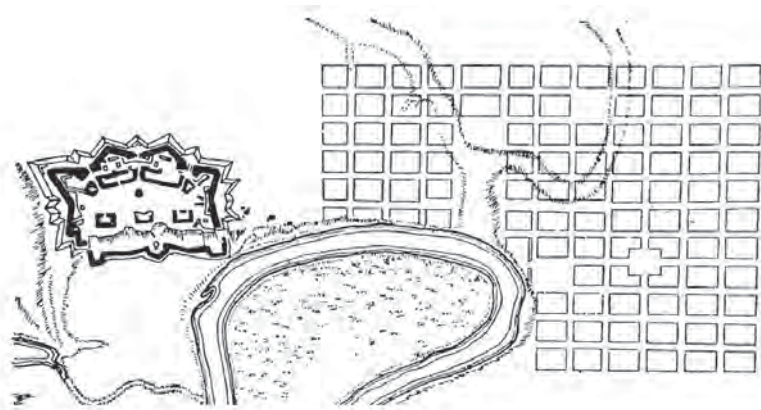

Рис. 1. План Тирасполя 1799 р. Прорис В. Тимофієнка (В. И. Тимофеенко, 1984)

Рис. 2. План Тирасполя за інвентаризацією 1933 р. (Кузь, 1985, арк. 5)

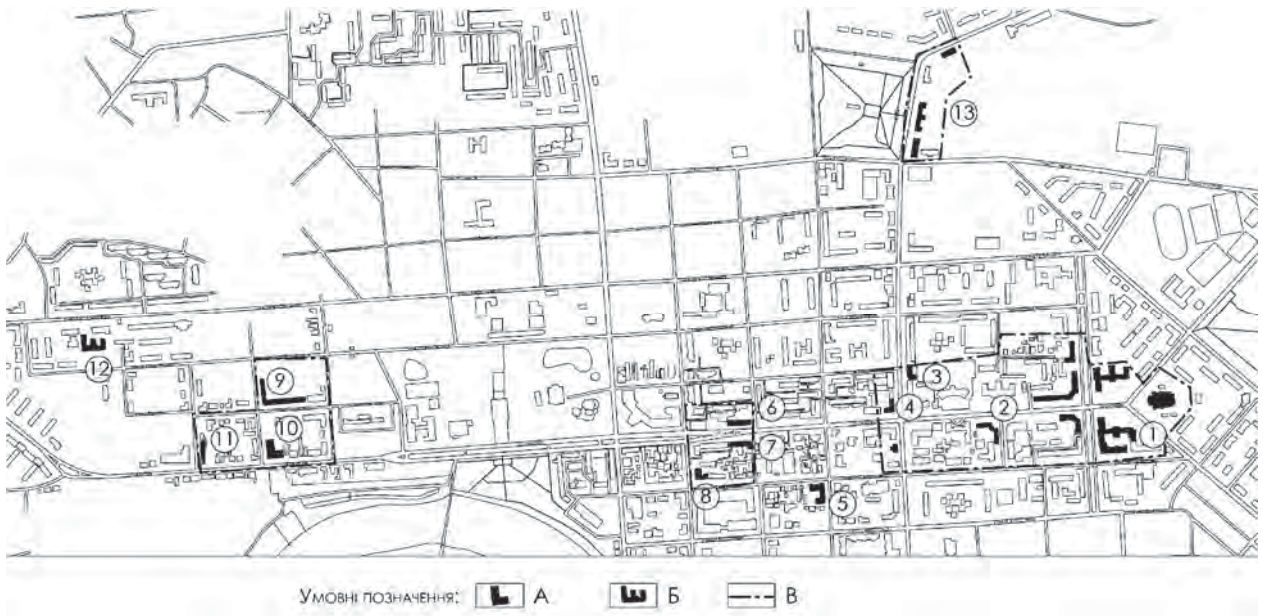

Рис. 3. Історичні ареали збереженої забудови Тирасполя міжвоєнного часу (прорис авторів): А. Будинки в стилі авангардного модернізму кін. 20-х – поч. 30-х рр. ХХ ст. Б. Будинки в стилі постконструктивізму та “пролетарської класики” сер. 30-х рр. В. Межі історичних ареалів. Експлікація: 1 – ансамбль Театрального майдану; 2 – житловий будинок працівників Міської Ради; 3 – збережена секція будинку СуклейБуду; 4 – житловий будинок працівників міліції; 5 – фабрика-кухня; 6 – поліклініка; 7. – “стаханівський” будинок; 8 – школа; 9 – “Будинок Рад”; 10 – держбанк; 11 – гуртожиток робітників консервного заводу ім. Ткаченка; 12 – світловодолікарня; 13 – комплекс гуртожитків робітників консервного заводу ім. 1 Травня

Концепція “ідеального соцміста” мала перетворити столицю у місто-фабрику, у підприємство, де все життя йде як по конвеєру, звідси – функціональне зонування (чітко виділення культурного центру, адміністративного, індустріального), чотири майдани – Урядовий, Театральний, Привокзальний, Бородинський. Для раціональнішого використання міської території автори генплану виділяють три основні артерії міста – 25 Жовтня (кол. Покровська), К. Маркса (кол. Красноярська) та Т. Шевченка (кол. Колодязна). За ідеєю укрупнення кварталів низку вулиць і провулків у сформованій міській забудові намічалось закрити. Так, транспортні потоки – основні джерела шуму, виносили за межі житлових масивів (Кузь, 1985, с. 42).

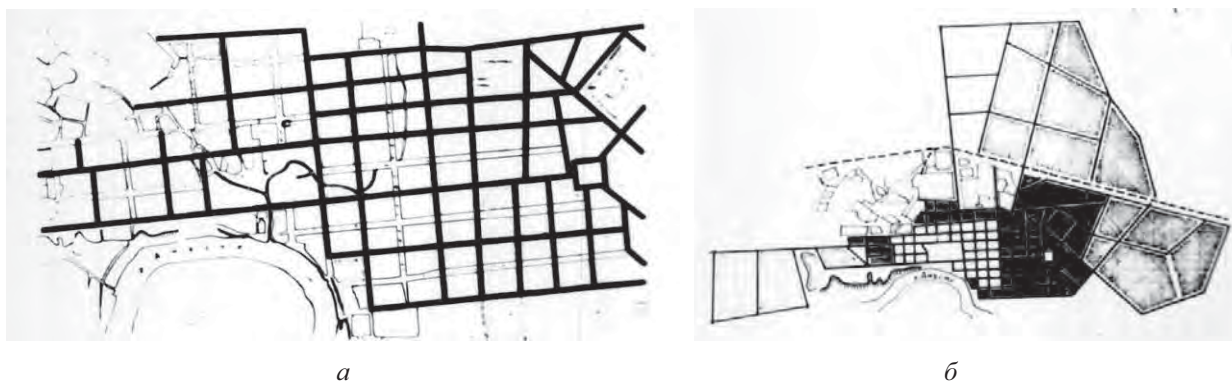

Рис. 4. а – схема укрупнення кварталів за генпланом 1937 р.; б – етапи урбаністичного розвитку (за А. Кузем (1985, арк. 5)

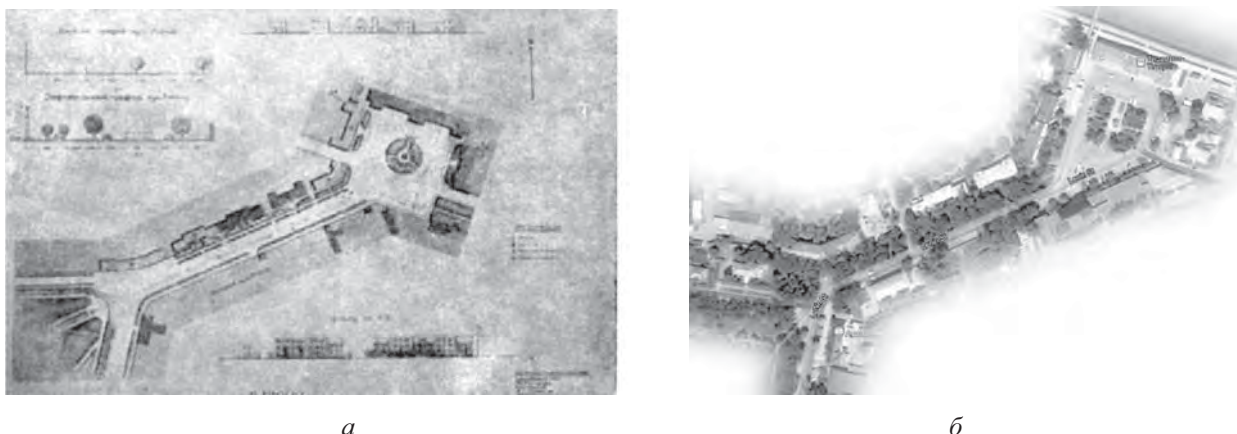

Рис 5. Привокзальний майдан у Тирасполі 1930 р.: а – проект архітектора Д. Пилипенка (Київ) (Гулеватий, 1939, с. 7); б – ортофотоплан, зйомка Google, 2018

Культурним центром міста став реалізований Театральний майдан. Цю частину міста забудовували комплексно разом із корпусами вищої сільськогосподарської комуністичної школи та педагогічного інституту, як єдиний ансамбль Театральної площі. Потрібно сказати, що це був фактично перший ансамбль міста, реалізований за проектом. За первинним задумом Г. Готгельфа (м. Одеса) за театром повинен був розташовуватися парк, який обрамлявся колонадою з боку площі. У центрі – пам'ятник М. Горькому. Цю задумку виконати не вдалося так само, як і ідею літнього відкритого залу, який виходив у бік парку. Місця для глядачів являли собою амфітеатр і теж розташовувалися в парку (Кузь, 1985, с. 54–57).

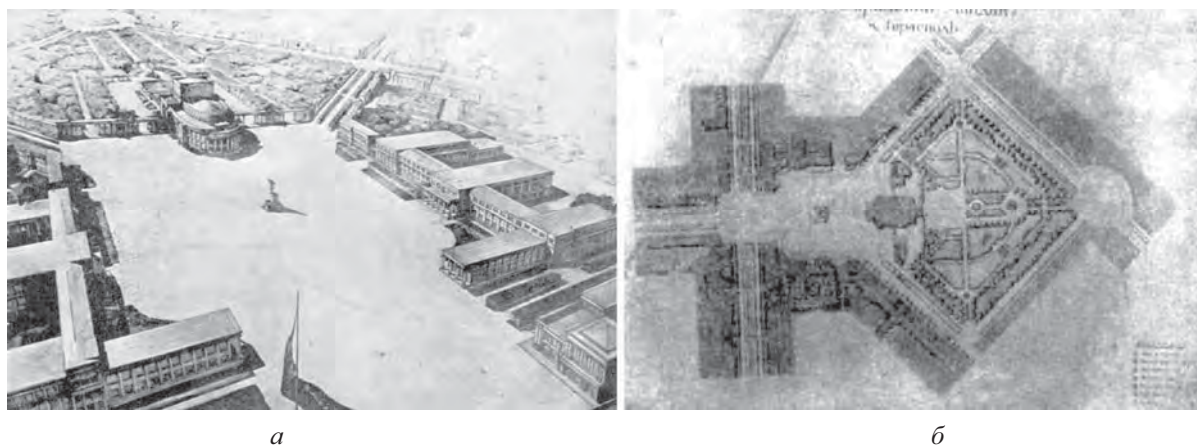

Рис. 6. Проект театрального майдану. Арх. Г. М. Готгельф, М. Є. Петров, Д. П. Коваленко, 1930 р.: а – перспективний вигляд (Vulat, ed., 1934); б – план (Гулеватий, 1939, с. 4)

Рис. 7. Фасад драматичного театру на тлі огорожі парку. Перший варіант (Фонди Тираспольського об'єднаного музею)

Нереалізованим проектом став Урядовий майдан архітектора І. Є. Гулеватого на місці міського ілюзіону¹ та крамниць 1913 р. Саме вона мусила стати головною домінантою міста. По периметру площі, із трьох боків розташовувалася група будівель з наскрізними проходами, по центру якої був Будинок Рад, а фланкуючими – будівлі господарських і цивільних організацій (Кузь, 1985, с. 42).

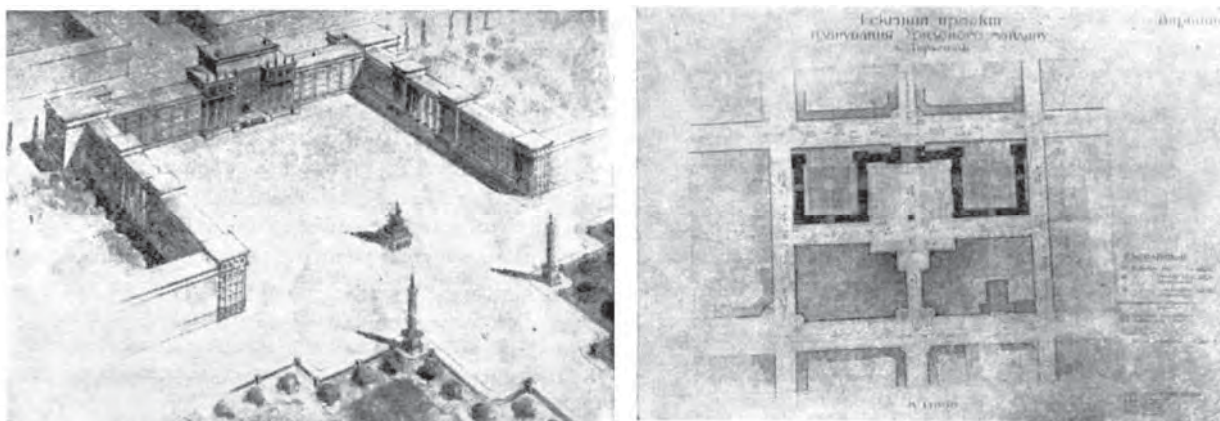

Рис. 8. Проект Урядового майдану (перспектива та план). Арх. І. Гулеватий, 1937 (Гулеватий, 1939, с. 7)

Формування громадської та житлової архітектури Тирасполя

І період – авангардний модернізм (1920–1932 рр.)² – перерваний розвиток

У 20-х роках ХХ ст. у Тирасполі будують переважно промислові підприємства – консервні заводи, електростанція, ливарно-механічний завод. В Тирасполі в цей час панувала дореволюційна одноповерхова забудова та висотні домінанти сакральних споруд – Покровської церкви та Миколаївського собору, що створювало мальовничий образ тихого затишного міста, якому тільки доведеться стати новою столицею та промисловим містом. На початку 30-х років ХХ ст. у Тирасполі реалізуються проекти молодих архітекторів Д. І. Палатника, Б. І. Тандаріна, М. Є. Петрова, Д. П. Коваленка та інших у напрямі конструктивізму – так тоді називали ранній радянський модернізм, який становили школи братів Весняних, Мельнікова, Щусєва, Гінзбурга та інших. Яскравими його зразками стають Державний банк за проектом Н. А. Гулавського (рис. 12), зруйноване під час війни хірургічне відділення лік. містечка, Будинок Рад (рис. 13), фабрика-кухня, тощо. В основу архітектурних концепцій житлових будівель покладено ідею усупільнення побуту – процеси господарювання, виховання дітей, культурне дозвілля повинні були відбуватися спільно, в межах “комун”, декларувалися гасла відмови від традиційного інституту сім’ї. Вже в наступному десятилітті про це забули, але конструктивістські будівлі, що збереглися досі, є реальним підтвердженням тієї невдалої спроби побудови суспільства нового покоління. Проте,

¹ Так називали кінотеатри до революції.

² Термін запозичений з праці Смоленської (2017), де він вперше був введений в обіг.

незважаючи на новизну об'ємно-просторового рішення, будинки розташовувалися у системі історично сформованого середовища, та не формували нових ансамблів, комплексів, функціональних зон тощо. Наприклад, будівлю Ради народних комісарів АМРСР (рис. 9) (тодішнього уряду автономії) збудовано у 1930 році за проектом архітектора Балана на розі вул. Пушкінської та провулку Дністровського – в середині кварталів садибної забудови колишньої місцевої аристократії. Будівля має скошений кут, триповерхова, серед небагатого декору – вертикальне членування простінків лопатками, традиційний карниз замінено консольним виступом даху. Крім цього, у будівництві застосовували ті ж самі конструкції та матеріали, що і у позаминулому столітті – мурування з вапняку або цегли місцевого виробництва, дерев'яні перекриття та сходи. Навіть у проектних рішеннях трапляються такі архаїчні рішення традиційної забудови, як брандмауери – глухі торці периметральної забудови.

Рис. 9. Будівля Ради народних комісарів АМРСР. Фото 1934 р. (PastVu, 2015)

Рис. 10. Фасад житлового будинку 1934 р. на вул. 25 Жовтня, 95 (арх. Д. Палатнік). Креслення Н. Рязанової

Рис. 11. Світлина 80-х рр. XX ст. житлового будинку по вул. 25 Жовтня, 95
(Фонди Тираспольського об'єднаного музею)

У всіх цих будівлях є примітним превалювання функціонального призначення над зовнішнім художнім виглядом у питанні об'ємно-просторового рішення. Ці будівлі часто були асиметричними, найважливіші групи приміщень, акцентовані на фасадах суцільним заскленням, ризалітами або консольними плитами. Добре це видно в композиції будівлі держбанку, запроєктованого Н. А. Гулавським. У ньому основні приміщення розміщені у наріжній частині, а їх домінуюча роль підкреслена на фасаді суцільним заскленням, яке обрамляє виліт консолі балкону (Кузь, 1985, с. 52).

а

б

в

Рис. 12. Будівля Держбанку, 1933 р.: а – графічна реконструкція первісного вигляду.
Креслення І. Михайлової та Н. Рязанової; б – історичне фото держбанку, 1933 р. (Bulat, ed., 1934, p.122);
в – теперішній стан (фото Н. Рязанової)

Ще одним цікавим прикладом є будинок на вул. Пушкіна, 20 – “Будинок Рад”. Цей типовий секційний будинок очевидно був розроблений для застосування на території всієї УРСР, Існує такий самий будинок у Харкові на вул. Мירוносицькій, 78 (рис. 13, в), але, на відміну від Тирасполя, він є вбудований у ряд квартальної дореволюційної забудови, тоді як її тираспольський аналог має наріжне розташування. На проектній перспективі (рис. 13, а) бачимо прямокутну кутову секцію, але в Тирасполі було реалізовано круглу. Автори проекту – архітектори Матлак та Берсан, прив’язку робив головний інженер міста І. Корнет. Будівля 4-поверхова, Г-подібна у плані. Площини стін, на яких виступають балкони, западають у загальній площині фасаду, а площини, де знаходяться лише віконні прорізи – виступають. Висунутим вперед об’ємом вирішені також сходові клітки зі суцільним вертикальним зашкленням (Кузь, 1985, с. 71, арк. 17).

а

б

в

г

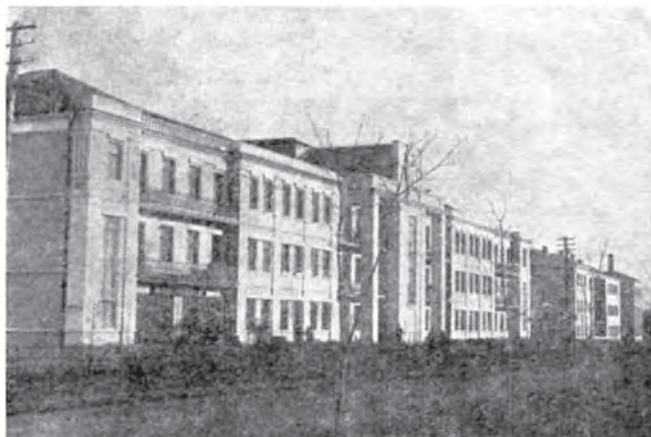
Рис. 13. Типовий секційний 4-поверховий будинок: а – ескіз архітекторів Матлака та Берсана (Харків); б – будинок у Тирасполі на світлині 1933 р. (Bulat, ed., 1934, р.122); в – будинок у Харкові, вул. Мירוносицька, 78; г – будинок у Тирасполі, вул. Пушкіна, 20 (фото І. Литвинчука, 2012 р.)

II період – постконструктивізм (1932–1937)³ – вітчизняний аналог арт-деко?

Перша половина 30-х років ХХ ст. була для багатьох радянських архітекторів періодом розгубленості. Ще недавно критикований модерністами історизм та класицизм потрохи знов повертаються у моду, і вже авангардистів уцент нищать архітектурні критики, передусім – за “мавпування” західно-буржуазної архітектури. Вважається, що проміжним стилем радянської

³ Термін для атрибуції стиля наведеного хронологічного періоду використовують Хан-Магомедов (1996), Іконніков (2001) та Селіванова (2009).

архітектури став постконструктивізм, однак, за нашим переконанням, цей період потрібно розглядати як більш самостійне явище, в якому сенсі може йтися про народження вітчизняного аналогу арт-деко. Зауважимо, що в Європі в середині 30-х рр. XX ст. неокласичні течії теж знаходились у взаємодії з модерністськими, але рух еволюції був у напрямку, протилежному радянському. Там архітектори старої школи поступово переходили на нову модерністську архітектуру, тоді як в СРСР після заборони конструктивістів у 1932 р. (Хмельницький, 2006, с. 129–147; 2014; Широчин, 2017) почалось повернення до неокласицизму. В цей час ведеться боротьба нового партійного керівництва з конструктивістами: “Нова архітектура – конструктивність та функціоналізм – зовсім нереалістична, нечутна, непластична і прагне до безмежного, нерозділеного на внутрішнє та зовнішнє, простір” (Хмельницький, 2006, с. 149). Постконструктивізм, як перехідний стиль, випереджає повернення до сталінського класицизму. Особливість Тирасполя полягає в тому, що забудова його центральної частини відбувалася саме в цей період і об’єкти постконструктивізму концентруються в центрі міста, тоді, коли в інших українських містах вони є часто розосередженими у всьому міському просторі й візуально цілісно не сприймаються. Так, наприклад, ми маємо яскраві зразки постконструктивістської архітектури у вигляді комплексу гуртожитків для працівників консервних заводів по вул. Леніна, 40, 42 та адміністративного комплексу заводу (ГОСУДАРСТВЕННЫЙ РЕЕСТР памятников республиканского значения Приднестровской Молдавской Республики, 2002, с. 11). Ці об’єкти особливо цінні для Тирасполя, оскільки зберегли свій автентичний вигляд і дають уявлення не тільки про фрагменти локальної історії, але також і розвиток архітектурної думки в країні загалом. Що стосується якісних характеристик такої забудови з погляду сучасної урбаністики, то вона є досить комфортною для людини з огляду на відповідності людському масштабу – невелика кількість поверхів (3 або 4), тектонічність фасадів, присутність дрібних деталей формують загалом сприятливу для людського сприйняття картину (Гейл, 2012).

а

б

в

Рис. 14. Гуртожиток працівників консервного заводу, 1934 р.: а – світлина 1938 р. (Гулеватий, 1935, с. 6); б – засклення сходової клітки та мезонінна входної групи. Фото І. Литвинчука, 2012 р.; в – фасад гуртожитку працівників консервного заводу, 1935 р. Креслення Н. Рязанової

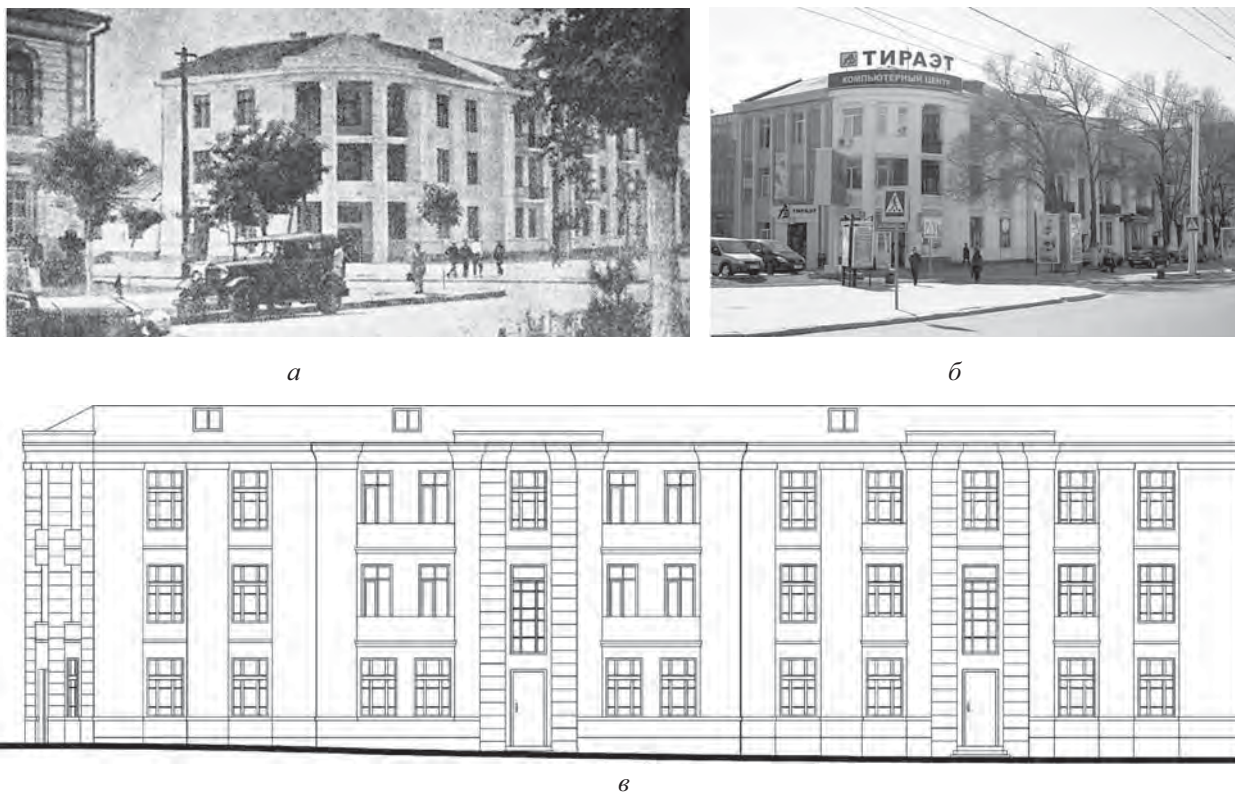

Рис. 15. “Стаханівський” будинок, 1936 р.: а – світлина 1936 р. (*Organul uniunii scriitorilor sovietici din RASSM*, 1936); б – фото “стаханівського будинку” наших днів А. Галатоніої; в – фасад по вул. 25 Жовтня, креслення Н. Рязанової

Рис. 16. Пропілеї педагогічного інституту з балконною галереєю на фоні драматичного театру, фото 1934 р. (*PastVu*, 2017)

Постконструктивізм ґрунтується на ідеях радянського архітектора Фоміна, який у 1928 р. виголосив доповідь на тему “Нові шляхи в архітектурі” (С. О. Хан-Магомедов, 1996, с. 529–533). Основна ідея полягала в тому, що сприйняття архітектури мусить бути доступним для широких

пролетарських мас, що формально виразилося у спрощенні та герметизації історичних ордерів та класицистичних архітектурних деталях. Для Тирасполя канонічним прикладом цього підходу є будівлі сучасного Придністровського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (колишні будівлі Вищої с/г комуністичної школи та педінституту). У вирішенні фасадів чітко прочитуються модерністичні течії, але загальна композиція будується на принципах класицизму, причому, в масштабах усього ансамблю Театрального майдану – фасади навчальних закладів, що розташовані симетрично відносно осі вул. 25 Жовтня, прикрашені пропілеями на кшталт давньогрецької архітектури (рис. 16, 17).

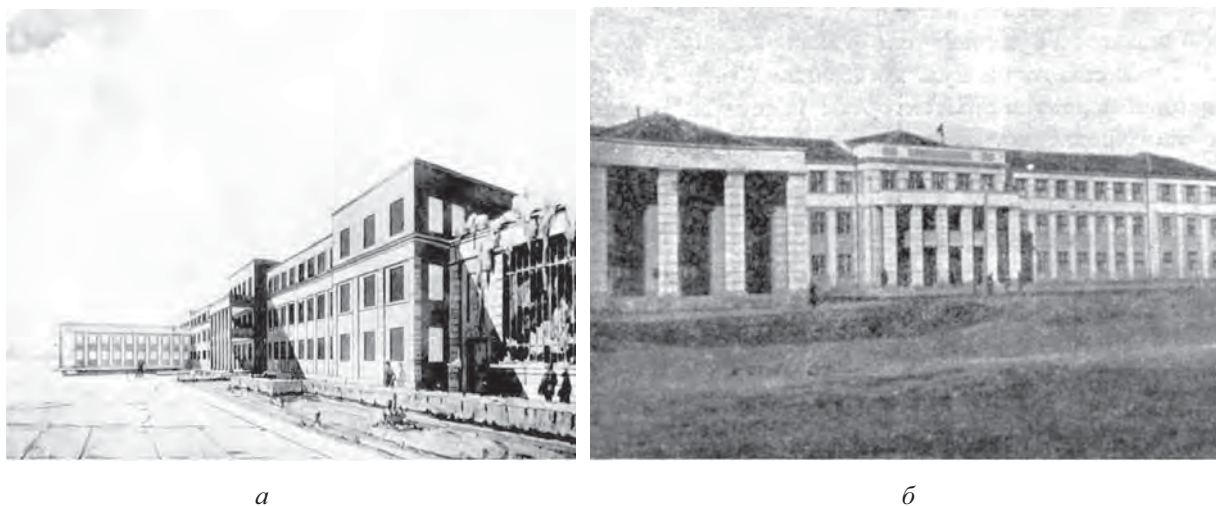

Рис. 17. Вища комуністична сільськогосподарська школа, архітектор Д. П. Коваленко: а – проектна перспектива (Фонди Тираспольського об'єднаного музею); б – світлина 1938 р. (Гулеватий, 1939, с. 5)

Рис. 18. Ескіз вестибюлю будівлі педінституту архітектора Петрова

Частим явищем в архітектурі початку 30-х років ХХ ст. Тирасполя була надбудова дореволюційних одноповерхових будівель. Наприклад, будівля колишньої земської управи після надбудови другим поверхом стала штабом погранзастави, а у надбудованому за проектом Петрова купецькому клубі 80-х років ХХ ст. розмістилась робітнича поліклініка (рис. 19, а). За проектом архітектора Тандаріна розбудовано залізничний тираспольський вокзал (рис. 19, б). У цих випадках автори зберігали автентичний декор перших поверхів, натомість надбудовані поверхи виконувались у дусі постконструктивізму з дотриманням метроритмічних закономірностей та пластики наявного фасаду.

Рис. 19. Надбудовані 2 поверхами на початку 30-х рр. XX ст. громадські будівлі Тирасполя:
а – робітнича поліклініка, арх. Петров (кол. купецький клуб, 80-ті рр. XX ст. (Bulat, ed., 1934);
б – залізничний вокзал (арх. Тандарін), 60-ті рр. XX ст. (Ilustrațiunea Română, 1935, p. 9)

III етап: неоакадемічна стилізація (1937–1941)⁴ як вітрина тоталітарного режиму

Наприкінці 30-х XX ст. років молоді архітектори, які захоплювались тоді працями Жолтовського – засновника школи радянської архітектури неоренесансного стилізаторського напрямку, вже відверто вводили у свої проекти не тільки загальні прийоми, а і цілі цитати з архітектурних епох минулого, зокрема, запозичення стосувались архітектури Давньої Греції та Риму. Композиції будівель насичувались декоративними деталями, рельєфами та скульптурами – усім тим, що повністю відкидали перші радянські модерністи. Радянське мистецтво тоді вже досягло своєї зрілості і сформувалося у самостійний стиль – соцреалізм. Його принципи сформулював А. Жданов: народність, типовість, партійність (Лінда, 2012, с. 220; Голомшток, 1994, с. 99). У Тирасполі у 1937 р. в цьому стилі збудовано дві будівлі, які були зруйновані у часи Другої світової війни.

Перша з них – будівля Консервтресту (рис. 20) авторства архітектора Д. П. Коваленка, як справедливо зазначає Гулеватий у своїй статті:

“...багато втрачає в зв’язку з надмірним члененням фасаду і застосуванням різноманітних архітектурних деталей і форм. Позитивним моментом можна вважати застосування скульптури в зовнішньому оформленні будинку – на розі, над колонадою коло входу встановлено скульптуру “жінка несе виноград”, барельєфи на фасаді теж відображають багатство району на виноград, вирощування його, збирання і т. ін.” (1939, с. 6).

І хоча А. Кузь зазначає (1985, с. 90–94) відсутність регіональних чи національних підходів у архітектурі АМРСР, саме цей будинок репрезентує зворотне, хоча, можливо, це був одиничний випадок у довоєнній архітектурі Тирасполя.

На протилежному розі була збудована адміністративна будівля СуклейБуду (рис. 21). Автор проекту, архітектор Петров, як і у всіх своїх інших роботах, дуже обережно підходив до застосування класицистичних елементів, спрощуючи їх та стилізуючи під впливом модернізму. Однак ця робота, яка виявилась останнім втіленим проектом Петрова в Тирасполі, дуже чітко відповідає канонам класики. Наріжна частина будівлі вирішена колонадою, яка має натяк на дорійський ордер – так само, як і в будівлі вищезгаданого Консервтресту. Обидві будівлі створюють ансамбль. На площинах фасадів немає такого насиченого декорування, але вінчаючий

⁴ Термін, так само застосований Хан-Магомедовим (2010) – на нашу думку, найбільш повний та характеризуючий архітектуру Тирасполя передвоєнного часу, оскільки в цей період застосовувались художні прийоми різних епох та класичних стилів – античності, ренесансу, палладіанства, бароко, класицизму, ампіру.

поверх наріжної частини прикрашено арковими прорізами, що ламає сприйняття всього комплексу вулиці як винятково модерністського чи, навіть, постконструктивістського.

Рис. 20. Будівля Консерваторії, 1941 р. (Pastvu, 2017)

*Рис. 21. Будівля Суклейбуду в Тирасполі, світлина 1939 р.
(Гулеватий, 1939, с. 9)*

Вже загаданий вище Урядовий майдан з Будинком рад теж вписується у парадигму неоакадемічної стилізації. За твердженням А. Кузя (1985), його реалізації завадила Друга світова війна, однак можна висунути припущення, що за весь сталінський період архітектурні ідеї, як правило, випереджували технічні та матеріальні можливості держави, внаслідок чого багато проектів не здійснювались або здійснювались не у повному обсязі. На прикладі Тирасполя маємо вже у повоєнні часи нереалізовані ідеї реконструкції центру (створення “венетіанських” каналів), будівель Главпоштампу та Будинку рад, які були збудовані зі значними спрощеннями архітектурних деталей та зменшеною висотою. Тут ми підходимо до чергової утопії радянської архітектури – Сталін вважав архітектуру візуальною пропагандою переваги соціалістичного ладу над капіталістичним. Тому в її композиційному вирішенні ми дуже часто можемо знайти прийоми, які не обґрунтовані з функціональних міркувань, а виконані лише для створення необхідного

архітектору враження на глядача. Все, що стосується сталінської архітектури останніх передвоєнних років, можна сміливо екстраполювати і на повоєнну сталінську архітектуру, відому як “сталінський ампір (чи класицизм)”, різниця буде лише у використанні стильових мов – ренесансу, Давнього Риму чи Греції.

У повоєнний час тоталітарний режим закріплюється, що закономірно призводить до регресу творчого життя. Наростаючі класичні тенденції врешті утворюють у сталінський неокласицизм, що до середини 50-х років ХХ ст. фактично зупиняє розвиток модерністської архітектурної думки та консервує архітектуру у невідповідній до тодішньої сучасності. Наслідком цього є затримка еволюції модернізму та його переосмислення, яке відбулося на Заході вже у 70-ті роки ХХ ст. Зрушення цього періоду у 90-ті рр. ХХ ст. (як не самий сприятливий період для плідних наукових досліджень та урбаністичних рефлексій) призвело до перманентної кризи у вітчизняній архітектурі. Ще у ХХІ столітті ми маємо незжиті хиби пізнього модернізму у проектуванні житлових мікрорайонів, благоустрою територій, нових генеральних планах міст, вписуванні нової будівлі у наявне архітектурне середовище, тощо. Проте міжвоєнний період залишається яскравим, адже залишив у спадок місту Тирасполь харизматичну та самобутню архітектуру, якість якої дає змогу її повноцінно експлуатувати і сьогодні.

Висновки

Отже, проаналізувавши за порівняно невеликий проміжок часу (фактично десятиліття) архітектуру Тирасполя, бачимо цікавий перехід від однієї архітектурної течії до зовсім іншої. З'ясовано таке:

1. Архітектуру міжвоєнного Тирасполя можна поділити на три періоди: авангардний модернізм (кін. 20-х рр. – 1932 р. (фактична заборона), постконструктивізм (1932–1937 рр.), неоакадемічна стилізація (1937–1941 рр.).

2. Перша група представлена нечисленними об'єктами, які були збудовані на початку 30-х років ХХ ст., найчастіше – вже після офіційної заборони авангардизму. Вони вписувались у наявну містобудівну ситуацію та не вирішували комплексно проблем міста.

3. Найчисельнішою групою будівель міжвоєнного часу в Тирасполі є будівлі у стилі постконструктивізму, які досі формують визначальним чином архітектурне середовище центра міста та його ідентичність.

4. Для збереження історичних будинків Тирасполя міжвоєнного часу недостатньо їхнього точкового включення до державного реєстру пам'яток. Необхідно законодавчо визначити зони історичних ареалів цих будівель, ввести містобудівні обмеження на забудову центру Тирасполя, провести ревалоризацію цінних ареалів історичної забудови та вести просвітницьку роботу з місцевим населенням та органами влади.

Бібліографія

- Bulat, G., ed., 1934. *10 ani RASSM. 10 роки АМССР. 10 лет АМССР*. Tiraspol: Editura de stat a Moldovei.
- Ilustrațiunea Română, 1935, 45, 30 Octombrie. *Ce-am vazul la Tiraspol*. Bucuresti: Redactia Si Administratia: “Ziarul Universul”, p. 9.
- Organul uniunii scriitorilor sovietici din RASSM, 1936. *Octombrie. Revista politico-literara*, 5. Tiraspol: Editura de stat a Moldovei.
- PastVu, 2015. *Здание правительственных учреждений Молдавской АССР* [online] Доступно: <<https://pastvu.com/p/243711>> [Дата звернення 24 листопад 2018].
- PastVu, 2017. *Строительство театра им. А. М. Горького* [online] Доступно: <<https://pastvu.com/p/243712>> [Дата звернення 24 листопад 2018].
- Гейл, Я., 2012. *Города для людей*. Перевод с английского А. Токтонова Москва: Крост.
- Голомшток, И., 1994. *Тоталитарное искусство*. Москва: Галарт.
- ГОСУДАРСТВЕННЫЙ РЕЕСТР памятников республиканского значения Приднестровской Молдавской Республики, 2002. *САЗ 02-31. Приложение к Постановлению Верховного Совета Приднестровской Молдавской Республики “Об утверждении Государственного реестра памятников республиканс-*

кого и местного значения Приднестровской Молдавской Республики” от 18 июня 2002 года N 622. Тирасполь: Верховный Совет Приднестровской Молдавской Республики.

Гулеватий І. Є., 1939, Реконструкція Тирасполя – столиці Радянської Молдавії. *Архітектура Радянської України*, 8. Київ: Мисцетво, с. 4–8.

Иконников, А. В., 2012. Между утопиями и реальностью. *Архитектон: известия вузов*, 39 – Приложение. Октябрь. Екатеринбург: УрГАХУ.

Крейзер, І. І., 2004, *Еволюція пластичної мови стиля Ар Деко у вітчизняній архітектурі кінця 20-х–50-х років*. Кандидат архітектури. Харківський технічний університет будівництва і архітектури.

Кузь, А. В., 1985, *Становление Молдавской Советской архитектуры*. Кандидат архитектуры. Центральный научно-исследовательский институт теории и истории архитектуры.

Лисицин, В. Г., 2011. Иркутский архитектурный постконструктивизм. *Архитектон: известия вузов*, [online] 35 Сентябрь 2011. Доступно: <http://archvuz.ru/2011_3/10> [Дата звернення 29 листопад 2018].

Лінда, С. М., 2012. Термінологічні проблеми у дослідженні архітектури України 1930–1950-х років. *Містобудування та територіальне планування*, 43, с. 216–224. Київ: КНУБА.

Меерович М. Г. и Хмельницкий Д.С., Милютин, Н. А. 1930. *Соцгород. Проблема строительства социалистических городов*. Москва, Ленинград, 1930.

Некрасов, А. И., 1934, Проблема реализма в архитектуре. *Архитектура СССР*, 1, с. 52–60. Москва: Союз архитекторов СССР.

Селиванова, А. Н., 2009. *Творческие поиски в теории и практике советской архитектуры 1930-х годов*. Кандидат архитектуры. Филиал ФГБУ “ЦНИИП Минстроя России” НИИТИАГ.

Смирнов, В. Ф., 1975. *Градостроительство Молдавии XIX-XX вв*. Кишинев: Карта молдовеняскэ.

Смоленська, С. О., 2017, *Архітектура авангардного Модернізму в Україні: генеза та спадщина*. Доктор архітектури. Харківський національний університет будівництва та архітектури.

Тимофеев, В. И., 1984. *Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века*. Киев: Наукова Думка

Фонди Тираспольського об’єднаного музею (ТОМ). НВФ-7691.

Хан-Магомедов, С. О., 1996. *Архитектура советского авангарда: в 2-х кн.: Кн. 1: Проблемы формобазования. Мастера и течения*. Москва: Стройиздат.

Хан-Магомедов, О. С., 2010. Сталинский ампиризм: проблемы, течения, мастера. *Архитектура сталинской эпохи. Опыт исторического осмысления*. Москва: Moscow Architecture Preservation Society, с. 10–24.

Хмельницкий, Д. У., 2006. *Архитектура Сталина. Психология и стиль*. Москва: Прогресс-Традиция.

Хмельницкий, Д. У., 2014, Загадки Жолтовского. *Журнал Капителъ* [online] Доступно: <<http://kapitel-spb.ru/article/д-хмельницкий-загадки-жолтовского/>> [Дата звернення 29 листопад 2018]

Черкес, Б. С., 2008. *Національна ідентичність в архітектурі міста*. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”.

Широчин, С., 2017, Постконструктивизм: как советские архитекторы переучились по команде Сталина. *Хмарочос: розуміючи місто* [online] Доступно: <<https://hmarochos.kiev.ua/2017/07/06/postkonstruktivizm-kak-sovetskie-arhitektoryi-pereuchilis-po-komande-stalina/>> [Дата звернення 29 листопад 2018].

References

Bulat, G., ed., 1934. *10 ani RASSM. 10 roci AMCPP. 10 let AMCCP*. Tiraspol: Editura de stat a Moldovei. Ilustrațiunea Română, 1935, 45, 30 Octombrie. *Ce-am vazut la Tiraspol*. Bucuresti: Redactia Si Administratia: “Ziarul Universul”, p. 9.

Organul uniunii scriitorilor sovietici din RASSM, 1936. *Octombrie. Revista politico-literara*, 5. Tiraspol: Editura de stat a Moldovei.

PastVu, 2015. *Здание правительственных учреждений Молдавской АССР* [online] Доступно: <<https://pastvu.com/p/243711>> [Дата звернення 24 листопад 2018]

PastVu, 2017. *Строительство театра им. А.М.Горького* [online] Доступно: <<https://pastvu.com/p/243712>> [Дата звернення 24 листопад 2018]

Geyl, YA., 2012. *Cities for People*. Perevod s angliyskogo A. Toktonova Moskva: Krost.

Golomshtok, I., 1994. *Totalitarian art*. Moskva: Galart.

GOSUDARSTVENNYY REYESTR pamyatnikov respublikanskogo znacheniya Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki, 2002. SAZ 02-31. *Prilozheniye k Postanovleniyu Verkhovnogo Soveta Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki “Ob utverzhenii Gosudarstvennogo reyestra pamyatnikov respublikanskogo i mestnogo*

Тирасполь як “ідеальне соціалістичне місто”: трансформація архітектурно-містобудівних утопій міжвоєнного часу 121
znacheniya Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki” ot 18 iyunya 2002 goda N 622. Tiraspol’: Verkhovnyy Sovet Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki.

Gulevatiy Í. È., 1939, Reconstruction of Tiraspol – the capitals of the Radian Moldavia. *Arkhitektura Radyans’koï Ukraïni*, 8. Kiïv: Mistsetvo, s. 4–8.

Ikonnikov, A. V., 2012. Between Utopias and Reality. *Arkhitekton: izvestiya vuzov*, 39 – Prilozheniye. Oktyabr’. Yekaterinburg: UrGAKHU.

Kreyzer, Í. Í., 2004, *Evolution of plasticity of the Art Deco style at the military architects of the 20s – 50s rocks*. Kandidat arkhitekturi. Kharkív’skiy tekhnichniy unіversitet budіvnitstva í arkhitekturi.

Kuz’, A. V., 1985, Formation of Moldavian Soviet architecture. Tsentral’nyy nauchno-issledovatel’skiy institut teorii i istorii arkhitektury.

Lisitsin, V. G., 2011. Irkutsk architectural postconstructivism. *Arkhitekton: izvestiya vuzov*, [online] 35 Sentyabr’ 2011. Dostupno: <http://archvuz.ru/2011_3/10> [Data zvernennya 29 listopad 2018].

Línda, S. M., 2012. Thermal problems in the complete architectural architectures of Ukraine in the 1930s and 1950s. *Mіstobuduvannya ta teritoríal’ne planuvannya*, 43, s. 216–224. Kiïv: KNUBA.

Meyerovich M. G. i Khmel’nitskiy D. S., Milyutin, N. A. 1930. Social City. The problem of building socialist cities. Moskva, Leningrad, 1930.

Nekrasov, A. I., 1934, The problem of realism in architecture SSSR, 1, s. 52–60. Moskva: Soyuz arkhitektorov SSSR.

Selivanova, A. N., 2009. *Creative searches in the theory and practice of Soviet architecture of the 1930s*. Kandidat arkhitektury. Filial FGBU “TSNIIP Minstroya Rossii” NIITIAG.

Smirnov, V. F., 1975. Urban development of Moldavia of the XIX–XX centuries. Kishinev: Kartya moldovenyaske.

Smolens’ka, S. O., 2017, *The Avant-garde Modernism Architecture in Ukraine: a genesis and a spaschina*. Doktor arkhitekturi. Kharkív’skiy natsional’niy unіversitet budіvnitstva ta arkhitekturi.

Timofeyenko, V. I., 1984. *Cities of the Northern Black Sea region in the second half of the XVIII century*. Kiyev: Naukova Dumka

Fondi Tiraspol’s’kogo ob’édnanogo muzeyu (TOM). NVF-7691.

Khan-Magomedov, S. O., 1996. The architecture of the Soviet avant-garde: V 2-kh kn.: Kn.1: *Problemy formobazovaniya. Mastera i techeniya*. Moskva: Stroyizdat.

Khan-Magomedov, O. S., 2010. *Stalin’s Empire ”: problems, trends, masters. The architecture of the Stalin era. The experience of historical understanding*. Moskva: Moscow Architecture Preservation Society, s.10–24.

Khmel’nitskiy, D. U., 2006. *Architecture of Stalin*. Psikhologiya i stil’. Moskva: Progress-Traditsiya.

Khmel’nitskiy, D. U., 2014, Zagadki Zholtovskogo. *Zhurnal Kapital’* [online] Dostupno: <<http://kapitel-spb.ru/article/d-khmel-nitskiy-zagadki-zholtovskogo/>> [Data zvernennya 29 listopad 2018].

Cherkes, B. C., 2008. *National identity in architecture of the city*. L’vív: Vidavnistvo Natsional’nogo unіversitetu “L’vív’s’ka políteknika”.

Shirochin, S., 2017, Postconstructivism: How Soviet Architects Retrained on Stalin’s Team.. *Khmarochos: rozumiyuchi mіsto* [online] Dostupno: <<https://hmarochos.kiev.ua/2017/07/06/postkonstruktivizm-kak-sovetskie-arhitektoyi-pereuchilis-po-komande-stalina/>> [Data zvernennya 29 listopad 2018]

I. Lytwynchuk¹, N. Riazanova²

Lviv Polytechnic National University,

¹ Department of Architecture and Conservation,

² Department of Architectural Design and Engineering

TRIASPOL AS “IDEAL SOCIALIST CITY”: TRANSFORMATION OF ARCHITECTURAL AND URBAN-PLANNING UTOPIAS OF INTERWAR PERIOD

© Lytwynchuk I., Riazanova N., 2019

In recent years, the interest of young scholars and researchers in the urban environment has been the subject of modernist heritage. Obviously, the time has come to rethink the post-war late modernism as part of the historical epoch with the application of the principles of restoration techniques. Especially when we talk about objects of architecture that contain cultural value. Relevance is exacerbated by the process of decommunization. In the process, it is important to separate the ideologically outdated harmful components from the architectural and artistic creativity of domestic authors, to hold the dispassionate and professional

valorization of Soviet heritage objects and to preserve for their future generations their best examples, complexes, ensembles, historical habitats and the environment. The urgency is also manifested in the fact that interwar modernism in Western Ukraine has already devoted a number of meaningful works of domestic, Polish, Czech and Romanian authors, while the theme of Soviet modernism in the Dnieper is still open. The terminology database is also not formulated. This leads to confusion in key concepts and phenomena that accompany the emergence and development of this architectural school. For example, it is not determined whether the period of interwar architecture of the USSR is transitional or it is an independent phenomenon of inter-war architecture. All these questions encourage us to seek answers in literary and archival sources of those years, studying the political, social, cultural and ideological context of time. The architectural environment of Tiraspol during the interwar period is very good represented by the research problems listed above. The central part of this city during its stay in the status of the capital of the AMSR has undergone significant changes. Its town-planning system is still formed by ensembles and complexes of buildings built at that time.

For the purpose of the study, the authors set out to identify the main stages of the genesis of the interwar Tiraspol architecture, to identify the areas of their location in the modern urban environment.

The nature and historical mapping of the areas of development of the interwar period in Tiraspol, analyzed during the time of his being in the status of the capital of the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic in the composition of Ukraine, was analyzed. With the help of iconography, graphic reconstructions of the primitive facades of public and residential buildings have been developed. The inventory covers the central streets and squares of the city. The three main periods of the genesis of architectural and town-planning trends have been identified. According to the results of the research, the second stage, the so-called "postconstructivism", is presented in the most complete and large-scale form, when architects, under the influence of a difficult and turning point in Soviet architecture, built their own separate school, which did not resemble either modernism or historicism or neoclassicism. Today, this cultural heritage, which forms the image of the city of Tiraspol, requires revalorization and more careful professional study.

Key words: Tiraspol, constructivism, postconstructivism, proletarian classics, avant-gardism.